

**Момчило Павловић - Верољуб Трајковић, САВЕЗНИЧКО
БОМБАРДОВАЊЕ ЛЕСКОВЦА 6. септембра 1994. Студија и документи,
Лесковац 1995, 342 стр.**

Савезничко бомбардовање градова на простору Југославије у Другом свјетском рату (од октобра 1943. до маја 1945) доскоро није било предмет већег интересовања југословенске историографије; дуго је остало у сјени велике побједи савезника над окупатором и стварања нових држава и система. У условима када је нова Југославија тражила међународно признање прагматични политички интереси потискивали су научне. Прећуткивање савезничког бомбардовања градова у Југославији било је условљено политиком која је настојала да се не замјери моћним државама Запада у времену када је требало учвршћивати власт у земљи, као и због чињенице да је актуелна власт у новоформираној држави учествовала у одбирању циљева које је требало уништити.

Нешто веће интересовање за ову проблематику изражено је посљедњих година, што је резултат научне реинтерпретације догађаја и процеса из Другог свјетског рата, као и подсећање на велики јубилеј - педесетогодишњица побједи Савезника над фашистичким државама. Овome треба додати и савремени однос некадашњих савезника према актуелној југословенској кризи. У бројним фељтонима и другим пригодним текстовима овај проблем је наглашено исполитизован, тенденциозно и једнозначно приказиван с унапријед постављеним циљем. И поред тога све се чешће објављују текстови научно фундирани на домаћој и иностраној - савезничкој и окупаторској грађи. Тој врсти радова припада и студија Момчила Павловића и Верољуба Трајковића "Савезничко бомбардовање Лесковца 6. септембра 1944. - Студија и документи", коју су објавили Институт за савремену историју - Београд и Народни музеј - Лесковац.

Обиљежавајући педесетогодишњицу савезничког бомбардовања Лесковца, у септембру 1994. одржан је научни скуп уз учешће више научних радника, који су својим саопштењима извјесно помјерили границе сазнања о овој тематици. И већ поменута књига М. Павловића и В. Трајковића настала је овим поводом.

У уводној студији др Момчило Павловић је отворио бројна питања у вези са савезничким бомбардовањем Лесковца, стављајући их у шири стратегијски, тактички и психолошки контекст. Као научни радник, Павловић, с потребном дозом опреза, проблем бомбардовања посматра као дио савезничке политике у Другом свјетском рату, одбацујући политикантске тезе о наводном разарању само српских градова и тенденциозном убијању српског становништва. Иако је тежиште ове студије усредсређено на трагични дан 6. септембар 1944. када је према непотпуним подацима, погинуло од бомбардовања 819 лица и потпуно уништено 475 зграда а теже оштећено 1275 објеката, аутори с разлогом тему стављају у шири контекст савезничких планова и њихових ваздухопловних операција на читавом европском ратишту. Уз то, овај догађај је у уској вези са партизанским продором у Србију, тј. битком за Србију, од чијег исхода је зависила будућност Југославије. Аутори ове књиге с правом закључују да је бомбардовање Лесковца била само једна трагична епизода у борбама за Србију у љето и јесен 1944. године.

Стратешки положај Лесковца био је важан. Налазећи се на моравско-вардарској трансвезали град је био сједиште јаког и утврђеног њемачког гарнизона у коме су се налазиле и бројне снаге њемачких сарадника - колаборациониста: Бугара, недићеваца, љотићеваца, четника. Из Лесковца су полазили сви напади на партизанске јединице у његовој околини. Зато је разбијање једног таквог центра било од изузетног значаја за снаге народноослободилачког покрета. У том смислу остварена је сарадња са савезничким ваздухопловством. Главни штаб НОВ и ПО Србије са Кочом Поповићем на челу захтијевао је од савезника два пута (у јулу и августу 1944.) бомбардовање Лесковца.

Бомбардовање Лесковца било је дио постигнутог договора о заједничким дејствима савезничког балканског ваздухопловства и јединица НОВЈ у широко планираној акцији Retweek (Недјеља пацова). Операција је требало да траје од 1. до 7. септембра 1944, с циљем да се онемогући несметано повлачење њемачких снага према сјеверу, прије свега из Грчке и Албаније преко Југославије. То потврђује и бригадир Фиџој Маслеан британски представник код Врховног штаба НОВЈ и лични изасланик премијера Винстона Черчила који у својој књизи "Eastern Approaches" наглашава да је бомбардовање Лесковца саставни дио операције "Retweek". Маслеан се у вријеме ваздушног напада налазио заједно са партизанским снагама у близини Лесковца и непосредно посматрао дејства америчке авијације која су град "више мање сравнила са земљом". Што је остало од Лесковца, то је наставља Маслеан, "лежао (је) под копреном дима... сами паризани били су погнули главе. Цивилне су жртве биле тешке, али ваздушни напад, изгледа, био је постигао свој циљ. Неколико директних хитаца нашло је своју мету

на зградама које су биле окупиране од Њемаца. Ови су изгубили доста транспортних и оклопних возила, а морал гарнизона био је на својем најнижем ступњу". Нема сумње да је снажно савезничко бомбардовање Лесковца могло негативно да утиче на морал њемачких снага, али је чињеница да партизанске снаге нијесу успјеле да уђу у град ни мјесец дана послје бомбардовања.

Анализом британске и америчке грађе аутори су извели прецизне податке о бомбардовању Лесковца 6. септембра 1944. Град је бомбардовала 15. ваздухопловна армија Сједињених Америчких држава која је била стационарирана на аеродромима у јужној Италији, у саставу Балканске ваздухопловне авијације. Двадесетосам авиона б - 24 названих Летеће тврђаве, у пратњи двадесет ловаца, са висине од 7.000 метара бацило је на град 69 тона разорних бомби тежине 453 килограма. Само је један авион погрешно испустио бомбе прије циља и свих двадесет осам авиона се безбједно вратило у базу. Колики су били њемачки губици аутори нијесу успјели да сазнају.

Нема сумње да су писци ове књиге, користећи разноврсну грађу из југословенских и страних архива, релевантну литературу и сјећања преживјелих грађана, успјешно реконструисали једну од највећих трагедија Лесковца у његовој дугој историји. Савезничко бомбардовање Лесковца нанијело је огромне људске жртве углавном цивилном становништву, и енормна материјална разарања. Оно је поред војничких имало и психолошке и политичке посљедице. Међутим, војни ефекти нијесу били у сразмјери са људским жртвама и материјалним штетама. О жестини овог напада F. Maclean је записао у својим мемоарима: "Чинило се то управо тако као да неко употреби тежак ковачки бат да би разбио љешник. Све досад до летећих тврђава није било баш тако лако доћи, јер су биле потребне за крупне циљеве у Аустрији и сјеверној Италији. Но било је очигледно да су савезничке ваздухопловне снаге одлучиле да свој задатак у Ratweek-у изврше као треба".

Савезничко бомбардовање градова и других насеља у Југославији уопште, и посебно Лесковца, представљало је велику помоћ и подршку народноослободилачкој војсци, изазивало је пометњу у редовима четника Бугара и других колаборационистичких снага окупатора. Тада је било потпуно јасно да западни савезници помажу партизански покрет Јосипа Броза Тита и да су сасвим напустили четнике Драже Михаиловића. Међутим, партизанима није била достатна пропагандна вриједност чињенице да су их Савезници признали и да их сада помажу. Њима је била потребна једна нарочито уочљива и свакоме схватљива демонстрација силе којом би се доказало да партизани, уз подршку савезника, неће презати ни од каквих мјера да би превагнули у Србији.

Овај им је увјерљив доказ Maclean пружио када су Американци наведени да разоре Лесковец. Савезничко бомбардовање Лесковца, као акт подршке НОВЈ-у и њеном продору према сјеверу а уз лично присуство шефа британске мисије F. Macleana, схваћено је у Србији као крај илузија о односу савезника према четничком покрету Драже Михаиловића.

Бомбардовања циљева на Балкану, у Југославији, па и само бомбардовање Лесковца, била су саставни дио савезничке стратегије. Велике силе савезнице све су израженије дјеловале на путевима глобалности, али нијесу потцјењивале и запостављале ни унутрашње факторе. Оне су радиле на отварању другог фронта, везујући на тај начин њемачке снаге за Балкан. На томе је нарочито инсистирала Велика Британија. И материјална подршка покретима отпора на Балкану и посебно у Југославији имала је исти стратегијски циљ - везивање њемачких снага за балканско подручје. За западне савезнике није била важна политичка обојеност покрета отпора, него његова истинска ангажованост у борби против Њемаца.

На крају рецимо и то да су аутори ове књиге др Момчило Павловић и Верољуб Трајковић одговорили на бројна питања о бомбардовању градова на простору Југославије, посебно Лесковца, а нека су само назначили, свјесни "да тема није исцрпљена до краја" и да посебно политички разлози нијесу довољно расвијетљени. И поред евидентне непотпуности, овај рад представља значајан допринос проучавању једне до сада у нашој историографији недовољно обрађиване теме, савезничког бомбардовања циљева у Југославији од октобра 1943. до маја 1945. године.

Проф. др Бранислав Ковачевић